

**INSTITUTIONEN FÖR LITTERATUR,
IDÉHISTORIA OCH RELIGION**

”Och med granskogen följer mörker”

Natursyn i två barnlitterära bilderböcker av Lars Lerin

”And with the Spruce Forest Comes Darkness”

Attitudes to Nature in Two Children’s Picture Books by Lars Lerin

Oskar Jonsson

Termin: HT 2021
Kurs: LV1310, Uppsatskurs, 15 hp.
Nivå: Kandidat
Handledare: Håkan Möller

Abstract

Bachelor Thesis in Comparative Literature

Title: "And with the Spruce Forest Comes Darkness" Attitudes to Nature in Two Children's Picture Books by Lars Lerin

Author: Oskar Jonsson

Year: Autumn 2021

Department: Department of Literature, History of Ideas and Religion

Supervisor: Håkan Möller

Examiner: Christian Lenemark

Keywords: Lars Lerin; Ecocriticism; Children's Literature; Picture Books

This thesis examines which attitudes towards nature can be found in two contemporary children's picture books by Swedish artist and author Lars Lerin. The questions posed further concern whether there are visible differences between the attitudes in the two books and whether there is a didactic attempt to influence the reader in a certain direction. The analysed material consists of *Trollet är inte hemma* and *Elsa i Skräddartorp och hennes 28 katter* published 2019 and 2020 respectively. The theoretical framework of the examination is ecocritical and intermedial, and methodologically the analysis draws upon a tool called the Nature in Culture Matrix. This tool consists of a coordinate system containing a y-axis with the two poles "Celebrating nature" and "Problematizing nature" and an x-axis with the two poles "Anthropocentric horizon" and "Ecocentric horizon". By employing the intermedial concept *iconotext* along with ecocritical terminology, the analysis aims to map the attitudes towards nature present in the two picture books in relation to the matrix's axes. The result shows that both books contain a weak ecocentric leaning on the matrix's x-axis and that both seem to influence the reader in an ecocentric direction. The two books do however differ significantly with regards to the matrix's y-axis. While *Trollet är inte hemma* presents a celebratory view of nature, where nature is safe, idyllic and lacks problematizing elements, *Elsa i Skräddartorp och hennes 28 katter* presents a highly problematizing view of nature. This problematizing view comes into being partly by nature being presented as something potentially frightening and dangerous, partly by a representation of nature that highlights the complexity of human-nature relationships in a depopulated countryside marked by the presence of industrial forestry practices.

Innehållsförteckning

Inledning.....	1
Problemformulering och syfte.....	1
Teoretiska perspektiv och begrepp.....	2
Ekokritik.....	2
Intermedialitet.....	4
Metod, material och avgränsning.....	5
Tidigare forskning.....	7
Natursyn i barnlitteratur och bilderböcker.....	7
Natursyn i <i>Trollet är inte hemma</i> och <i>Elsa i Skräddartorp och hennes 28 katter</i>	12
<i>Trollet är inte hemma</i>	12
<i>Elsa i Skräddartorp och hennes 28 katter</i>	15
Avslutande diskussion.....	20
Litteraturförteckning.....	23
Primärlitteratur.....	23
Sekundärlitteratur.....	23
Bilder.....	25

Inledning

Problemformulering och syfte

Vi lever i en tid då frågan om människans påverkan på miljön är högaktuell. I *Ecocritical Perspectives on Children's Texts and Cultures: Nordic Dialogues* konstaterar Nina Goga m.fl. att naturrepresentationer i barnlitteratur kan påverka barns och ungas sätt att förstå och förhålla sig till miljöfrågor. Vidare menar de att det har gjorts relativt lite forskning på naturrepresentationer i nordisk barnlitteratur.¹

I denna uppsats avser jag undersöka vilka natursyner som framträder i två nytugivna bilderböcker av den svenska konstnären och författaren Lars Lerin. Böckerna heter *Trollet är inte hemma* och *Elsa i Skräddartorp och hennes 28 katter*.² Jag kommer även beakta om det i verken finns en ambition att genom de representerade natursynerna påverka läsaren i någon särskild riktning. Därtill ämnar jag diskutera hur böckernas natursyner eventuellt skiljer sig åt. Uppsatsens frågeställningar lyder:

- Vilken natursyn/vilka natursyner finns representerade i Lerins *Trollet är inte hemma* och *Elsa i Skräddartorp och hennes 28 katter*?
- Påverkar representationerna av natursyner i böckerna sina läsare i någon särskild riktning?
- Hur skiljer sig natursynerna i de båda böckerna åt?

Syftet med uppsatsen är alltså att genom analys av böcker från ett nytt samtida barnlitterärt författarskap som framställer nordisk natur i text och bild undersöka vilken natursyn som kommer till uttryck i materialet. Vidare syftar uppsatsen till att diskutera hur böckernas natursyner skiljer sig åt samt om det förekommer ett didaktiskt moment i böckerna där särskilda natursyner framställs som mer fördelaktiga eller önskvärda än andra.

¹ Nina Goga, Lykke Guanio-Uluru, Bjørg Oddrun Hallås & Aslaug Nyrnes, *Ecocritical Perspectives on Children's Texts and Cultures: Nordic Dialogues*, Critical Approaches to Children's Literature, Cham: Palgrave Macmillan, 2018, s. 1f. & 5.

² Lars Lerin, *Trollet är inte hemma*, Stockholm: Bonnier Carlsen, 2019; Lars Lerin, *Elsa i Skräddartorp och hennes 28 katter*, Stockholm: Bonnier Carlsen, 2020.

Teoretiska perspektiv och begrepp

Ekokritik

I introduktionen till *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology* definierar Cheryll Glotfelty ekokritik som studiet av relationen mellan litteratur och den fysiska miljön. Till skillnad från andra litteraturteorier som relaterar litteratur till samhället, det vill säga en social sfär, så menar Glotfelty att ekokritiken sätter den undersökta litteraturen i relation till hela ekosfären. Glotfelty menar vidare att även om det finns flera olika inriktningar inom fältet så är en gemensam nämnare uppfattningen om den mänskliga kulturens ömsesidiga sammanlänkning med den fysiska omvärlden.³ En liknande definition ger även Timothy Clark i introduktionen till *The Cambridge Introduction to Literature and the Environment* där ekokritik beskrivs som studiet av litteratur och miljön.⁴ År 2019 skriver Clark i *The Value of Ecocriticism* att ekokritiska perspektiv börjar etableras som en allt vanligare del av alla sorters litteraturkritik.⁵

Ett grundläggande begrepp inom ekokritiken med relevans för denna uppsats är *natur*. 1976 skriver Raymond Williams i *Keywords: A Vocabulary of Culture and Society* att *nature* möjligtvis är det mest komplexa ordet i det engelska språket.⁶ Clark menar att begreppet natur har flera oförenliga betydelser. Enligt Clark kan naturen i sin vidaste bemärkelse förstås som universums alla strukturer, substanser och kausala förlopp, vilket även inkluderar människan och all mänsklig aktivitet och kultur. Men naturen kan även förstås i en annan bemärkelse, nämligen som motsatsen till kultur, det vill säga som icke-mänsklig och icke-artificiell. Clark menar att denna föreställning om människan som åtskild från naturen är en central del av vår moderna världsbild.⁷

Två traditionella förståelser av natur som jag kommer att beröra i analysen är *pastoralen* och *vildmarken*. I *Ecocriticism* skriver Greg Garrard att *pastoralen* är en föreställning med ursprung i antiken som är djupt rotad i västerländskt tänkande och som avgjort påverkat våra uppfattningar om naturen.⁸ Garrard menar att *pastoralen* karaktäriseras av två huvudsakliga

³ Cheryll Glotfelty, "Introduction: Literary Studies in an Age of Environmental Crisis", *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*, red. Cheryll Glotfelty & Harold Fromm, London & Aten: The University of Georgia Press, 1996, s. xviii–xx.

⁴ Timothy Clark, *The Cambridge introduction to literature and the environment*, Cambridge: Cambridge University Press, 2011, s. 1.

⁵ Timothy Clark, *The Value of Ecocriticism*, Cambridge: Cambridge University Press, 2019, ebok, s. 24.

⁶ Raymond Williams, *Keywords: A Vocabulary of Culture and Society*, London: Fontana, [1976] 1981, s. 184.

⁷ Clark 2011, s. 6f.

⁸ Greg Garrard, *Ecocriticism*, London & New York: Routledge, 2012, <https://doi-org.ezproxy.ub.gu.se/10.4324/9780203806838>, s. 37.

distinktioner: en spatial åtskillnad mellan landsbygd och stad och en temporal åtskillnad mellan ett idealiserat förflutet och en förfallen samtid.⁹ Vidare menar Garrard att pastoralen är nostalgisk och tenderar representera lantligt liv utan realistisk förankring i arbetets och de naturliga processernas verkligheter. Garrard skriver att det går att identifiera tre typer av pastoral: *elegin*, som nostalgiskt blickar tillbaka mot ett förlorat förflutet, *idyllen*, som upphöjer ett nuvarande tillstånd, samt *utopin*, som blickar framåt mot en bättre framtid. Det ekokritiska forskningsfältet har generellt varit kritiskt inställt till pastoralen.¹⁰

Föreställningar om vildmarken växte fram först under 1700-talet. Garrard menar att vildmark är föreställningen av natur obesmittad av civilisation. Denna föreställning kan knytas till nybyggarnas upplevelser av naturen i Amerika.¹¹ Garrard menar att idén om vildmark är problematisk eftersom den innebär att natur endast ses som äkta eller ren då människan avlägsnas från den.¹² I artikeln ”Klimatkrisen i litteraturen” ställer Gregers Andersen upp en typologi över vanliga föreställningar inom litteratur med ett klimatvetenskapligt paradigm som bärande motiv. En föreställning som Andersen identifierar är ”den tabte vildmark”. Denna föreställning handlar om att vild och öde natur försvinner och att jordens biodiversitet reduceras markant till följd av människans destruktiva förhållningssätt till planeten.¹³ Ett fenomen som kan lyftas i samband med denna uppfattning om förlust av vildmark är *rewilding* som enligt Martin Drenthen i ”Understanding the Meaning of Wolf Resurgence. Ecosemiotics and Landscape Hermeneutics” i antologin *Thinking about Animals in the Age of the Anthropocene* blir allt vanligare i europeisk naturvård. Rewilding avser återställandet av naturområden till sina ursprungliga tillstånd genom upprättandet av stora vildmarksområden fria från mänsklig påverkan.¹⁴

Uppfattningen om naturen som en sfär skild från människan blir alltmer problematisk i en tid då människans miljöpåverkan är allestädes närvarande. Clark förklarar att det numera ofta talas om att människan har orsakat så djupgående och irreversibla miljö- och klimatförändringar att vi trätt ut ur den föregående geologiska eran *holocen*. Begreppet *antropocen* åsyftar en föreslagen ny geologisk era karakteriserad av människans

⁹ Garrard, s. 39.

¹⁰ Ib., s. 41 f. & 62f.

¹¹ Ib., s. 66f.

¹² Ib., s. 77.

¹³ Gregers Andersen, ”Klimatkrise i litteraturen”, *Klima og mennesker*, red. Mikkel Sørensen & Mikkel Fugl Eskjær, Köpenhamn: Museum Tusulanums Forlag, 2014, s. 108 & 118.

¹⁴ Martin Drenthen, ”Understanding the Meaning of Wolf Resurgence. Ecosemiotics and Landscape Hermeneutics”, *Thinking About Animals in the Age of the Anthropocene*, Morten Tønnessen, Oma Kristin Armstrong & Rattasepp Silver, London: Lexington Books, 2016, s. 110f.

genomgripande miljöpåverkan. Inom denna nya kontext menar Clark att äldre föreställningar om natur och vildmark måste problematiseras.¹⁵

Ytterligare tre ekokritiska begrepp med relevans för denna uppsats är *antropocentrism*, *biocentrism* och *ekocentrism*. Enligt Clark är antropocentrism uppfattningen att människan står i världens centrum och att allt annat endast har värde i relation till människan.¹⁶ Ett uttryck för antropocentrism i litteratur är enligt Lawrence Buell i *The Future of Environmental Criticism* så kallad *antropomorfism*, det vill säga tillskrivandet av mänskliga egenskaper till icke-mänskliga djur eller natur.¹⁷ Garrard menar att okritisk antropomorfism är mycket vanligt inom barnlitteratur.¹⁸ Till skillnad från antropocentrism menar Clark att biocentrism framhåller alla levande organismers inneboende värde.¹⁹ Buell skriver att ekocentrism är semisynonym med biocentrism i egenskap av att stå i motsatsförhållande till antropocentrism. Skillnaden mellan de två begreppen ligger i att medan biocentrism fokuserar på värdet hos individuella organismer eller arter så understryker ekocentriska perspektiv istället vikten av ekosfären som helhet och de intrikata ömsesidiga sammanlänkningarna av organismer och icke-levande natur.²⁰

Intermedialitet

Även om uppsatsens teoretiska tyngdpunkt ligger på ekokritik så aktualiseras också intermediala perspektiv eftersom det undersökta materialet består av såväl text som bild. I *Intermedialitet: ord, bild och ton i samspel* skriver Hans Lund att *intermedialitet* är den senaste inriktningen inom forskning rörande olika konstarters interrelationer.²¹ Claus Clüver redogör i kapitlet ”Intermediality and Interarts Studies” i *Changing borders: contemporary positions in intermediality* för hur det intermediala forskningsfältet växt fram ur tidigare interartiell forskning genom en förskjutning av fokus från olika *konstarter* till olika *medium*, vilket öppnat upp för studier av en mängd nya fenomen inom exempelvis digital- och populärkultur.²²

¹⁵ Clark 2019, s. 21 & 27.

¹⁶ Clark 2011, s. 2f.

¹⁷ Lawrence Buell, *The Future of Environmental Criticism: Environmental Crisis and Literary Imagination*, Malden, Ma: Blackwell Pub., 2005, s. 134.

¹⁸ Garrard, s. 155.

¹⁹ Clark 2011, s. 2f.

²⁰ Buell, s. 137.

²¹ Hans Lund, *Intermedialitet: ord, bild och ton i samspel*, Lund: Studentlitteratur, 2002.

²² Claus Clüver, ”Intermediality and Interarts Studies”, *Changing borders: contemporary positions in intermediality*, red. Jens Arvidson, Mikael Askander, Jørgen Bruhn & Heidrun Fürher, Lund: Intermedia Studies Press, 2007, s. 19–37.

Clüver kategoriserar illustrerade böcker som en typ av multimedial diskurs där de två självständiga medierna text och bild ställs i juxtaposition och vidare att dessa båda medium mottas simultant av läsaren. Clüver framhåller dock att i många moderna barnböcker är text och bild så beroende av varandra att de inte kan förstås i isolering.²³ För att förhålla mig till detta kommer jag att använda mig av begreppet *ikonotext* som lanserades av Kristin Hallberg i den inflytelserika artikeln ”Litteraturvetenskapen och bilderboksforskningen” från 1982.²⁴ Med ikonotextbegreppet avser Hallberg det interaktiva förhållandet mellan de två teckensystemen text och bild vilket utgör bilderbokens ”egentliga text”. Hallberg menar att text och bild intar en likvärdig ställning och att bilderboksanalys består av beaktande av ”bild och text med ständig uppmärksamhet på interaktionen”.²⁵ Vidare kommer jag med utgångspunkt i Elina Drukers *Modernismens bilder: Den moderna bilderboken i Norden* att beakta bläddrandet och den sekventiella uppbyggnaden av bilderboken med avseende på tempo. Druker menar att bilderbokens text utgör en temporal framåtskridande rörelse medan bilderna utgör avbrott av denna rörelse. Enligt Druker går det tala om rytm för såväl text som för visuella bilder och bildsekvenser. Vidare menar Druker att många moderna bilderböcker använder sig av ”närbilder, panoramabilder och filmliknande klipp”.²⁶

Metod, material och avgränsning

Clark menar att det finns en mängd olika tillvägagångssätt och intresseområden inom det ekokritiska fältet och att ingen särskild metod kan sägas karaktärisera det. Den metod jag ämnar begagna mig av är den som Clark benämner kartläggandet eller spårandet av natursyner.²⁷ I *Naturkontraktet: om naturumgängets idéhistoria* förklarar Sverker Sörlin att begreppet *natursyn* är omfattande och avser ”de synsätt, attityder, estetiska och moraliska föreställningar om naturen som människor hyser”.²⁸

Mer specifikt kommer jag att använda mig av det ekokritiska analysverktyget ”The Nature in Culture Matrix”, eller ”naturen i kulturen-matrisen”. Detta verktyg är framtaget av Goga m.fl. och presenteras i *Ecocritical Perspectives on Children's Texts and Cultures: Nordic*

²³ Clüver, s. 26f.

²⁴ Kristin Hallberg, ”Litteraturvetenskapen och bilderboksforskningen”, *Tidskrift för litteraturvetenskap* 1982:3–4, s. 163–168.

²⁵ *Ib.*, s. 165.

²⁶ Elina Druker, *Modernismens bilder: Den moderna bilderboken i Norden*, Skrifter utgivna av Svenska barnboksinstitutet 2008:103, s. 55–59.

²⁷ Clark 2011, s. 4 & 6.

²⁸ Sverker Sörlin, *Naturkontraktet: om naturumgängets idéhistoria*, Stockholm: Carlsson Bokförlag, 1991, s. 26.

Dialogues. Detta verktyg syftar till att analysera texter utifrån de två axlarna Celebrating nature–Problematizing nature och Anthropocentric horizon–Ecocentric horizon.²⁹

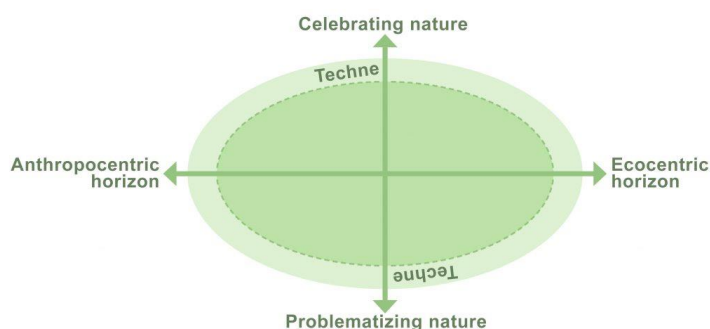

Bild 1: Naturen i kulturen-matrisen

Utöver de två axlarna inbegriper matrisen även dimensionen *techne*. Termen *techne* är hämtad från retoriken och avser i detta sammanhang konsten att forma och tillverka. Enligt Goga m.fl. signalerar konceptet ”the fact that all children’s and YA texts and cultures are already mediated, hence are crafted, representations of nature.”³⁰ Utifrån denna matris, främst med fokus på dess två axlar, ämnar jag med hjälp av de ekokritiska begrepp jag redogjort för i teoriavsnittet undersöka vilka natursyner som bilderböckernas ikonotexter ger uttryck för.

Uppsatsens material består av Lars Lerins *Trollet är inte hemma* och *Elsa i Skräddartorp och hennes 28 katter* från 2019 och 2020.³¹ Lerin är välkänd för sina akvareller i ”mjuka, dova färger” och räknas till en av Nordens främsta konstnärer.³² Han har skrivit ett femtiotal böcker med både text och bild och 2014 tilldelades han Augustpriset i kategorin facklitteratur för boken *Naturlära*.³³ Lerins författarskap har generellt inte rönt lika stor uppmärksamhet som hans bildkonst. 2016 tilldelades han även Kristallen-priset som årets tv-personlighet för sin medverkan i olika tv-program.³⁴ De två böcker som undersöks i denna uppsats är Lerins första barnböcker. Hösten 2021 utgav Lerin en tredje bilderbok kallad *Kråksommar*.³⁵ Jag har dock valt att avgränsa mig till Lerins två första barnlitterära verk. Detta val motiveras delvis av den intressanta skillnaden att *Trollet är inte hemma* innehåller tydlig representation av en

²⁹ Goga m.fl., s. 12–14

³⁰ Ib., s. 13.

³¹ Lerin 2019; Lerin 2020.

³² Camilla Röjerås, *Svenska konstnärer: Biografisk uppslagsbok*, Sala: Bokförlaget Svenska Konstnärer, 2008, s. 328; Liljevalchs Konsthall, *Lars Lerin*, u.å., <https://www.liljevalchs.se/en/exhibitions/lars-lerin/> (Hämtad 2021-11-30).

³³ Liljevalchs Konsthall; Augustpriset, *Naturlära*, u.å., <https://www.augustpriset.se/bidrag/naturlara> (Hämtad 2021-11-30); Lars Lerin, *Naturlära*, Stockholm: Albert Bonniers förlag, 2014.

³⁴ Liljevalchs Konsthall.

³⁵ Lars Lerin, *Kråksommar*, Stockholm: Bonnier Carlsen, 2021.

barnkaraktär vilket saknas i de båda andra böckerna. Att jag sedan valt *Elsa i Skräddartorp och hennes 28 katter* beror på att detta är den bok av de tre som vid första anblick rymmer mest naturproblematisering. *Trollet är inte hemma* är vidare den bok som vid första anblick synes rymma minst naturproblematisering. Detta gör att *Trollet är inte hemma* och *Elsa i Skräddartorp och hennes 28 katter* förefaller särskilt intressanta att analysera och jämföra. De båda valda böckerna är fristående och Lerin står för såväl text som bild. Båda innehåller motiv från landsbygd och natur och gestaltar relationer mellan människa, djur och natur. Dessa två böcker har ännu ej varit ämne för litteraturvetenskaplig analys. *Trollet är inte hemma* är 44 sidor lång och *Elsa i Skräddartorp och hennes 28 katter* 96 sidor.

Tidigare forskning

Natursyn i barnlitteratur och bilderböcker

Även om mycket ekokritisk forskning på barnlitteratur inte nödvändigtvis fokuserar på just natursyn eller undersöker bilderböcker så finns det likväl en hel del forskning med relevans för denna uppsats. Redaktörerna till *Wild Things: Children's Culture and Ecocriticism*, utkommen 2004, menar att antologin är det första "book-length" projektet inriktat på skärningspunkten för ekokritik och barnkultur.³⁶ Denna antologi avser material från en angloamerikansk kontext och är inte begränsad till barnlitteratur utan rymmer även analys av film, musik och tidningar. I antologikapitlet "'The World around Them': The Changing Depictions of Nature in *Owl Magazine*" skriver Tara L. Holton och Tim B. Rogers att det intill 2004 gjorts förvånansvärt lite forskning på hur avbildningen av natur i barnlitteratur förändrats över tid. De lyfter dock Carolyn Siglers artikel "Wonderland to Wasteland: Toward Historicizing Environmental Activism in Children's Literature" från 1994 som ett undantag.³⁷ Sigler redogör för hur naturen i angloamerikansk barnlitteratur under viktoriansk tid ofta representerades som en idealiserad pastoral fantasivärld eller tillflyktsort från en alltmer industrialiserad och urban samtid. Under tidigt 1900-tal började dock mer realistiska naturskildringar figurera i barnlitteraturen och bland annat inkluderades mer orörd natur i de pastorala skildringarna som tidigare främst skildrat kulturlandskap. Vidare menar Sigler att barnlitteraturen under 1900-talets senare delar ofta kan

³⁶ Sidney I. Dorbin & Kenneth B. Kidd, *Wild Things: Children's Culture and Ecocriticism*, Detroit: Wayne State University Press, 2004, s. 3.

³⁷ Tara L. Holton & Tim B. Rogers, "'The World around Them': The Changing Depiction of Nature in *Owl Magazine*", *Wild Things: Children's Culture and Ecocriticism*, red. Sidney I. Dorbin & Kenneth B. Kidd, Detroit: Wayne State University Press, 2004, s. 151.

ses som biocentrisk pastoral och att icke-mänsklig natur oftare skildras som verkliga platser snarare än som metaforiska trädgårdar eller fantasiplatser. Naturen framställs också som mer komplex än tidigare då den tenderat karaktäriseras av enkelhet i egenskap av motpol till mänskliga samhällens komplexitet.³⁸ I uppsatsens diskussionsdel kommer jag att återkoppla till Sigler eftersom artikelns övergripande mönster kan vara användbara för att kunna placera representationer av olika natursyner i ett större sammanhang.

I *Wild Things: Children's Culture and Ecocriticism* förklarar Dorbin och Kidd att synen på natur ofta är kopplad till synen på barnet. Dorbin och Kidd redogör för representationen av barns förhållande till naturen och menar att det på en övergripande nivå går att urskilja två linjer. Den ena linjen har sina rötter hos Rousseau och ser barnet som oskuldsfullt, dygdigt och stående i nära förbindelse med naturen. Den andra linjen kan kopplas till John Lockes empirism som framhåller att barnet saknar medfött innehåll och således även saknar en medfödd förbindelse med naturen. Enligt denna syn måste barnet istället utbildas och lära sig att uppskatta naturen.³⁹ I artikeln ”Forhandling om natur – kultur. En økokritisk lesning av Jörg Müller og Jörg Steiners bildebok *Kaninliv* (1978)” menar Tone Birkeland att den romantiska barnsynen hör hemma i den övre änden av naturen i kulturen-matrisens y-axel och alltså är ett uttryck för hyllande av naturen.⁴⁰ Representationen av barns förhållande till naturen är alltså kopplat till natursyn.

Vad gäller nordisk bilderboksforskning så menar Elina Druker i artikeln ”Var befinner sig den svenska bilderboksforskningen? En kartläggning av bilderboksforskningens etablering och expansion” att det numera publiceras en hel del forskning där det undersökta materialet består av bilderböcker men där det teoretiska huvudfokuset ligger på ett annat teoretiskt område, som exempelvis ekokritik.⁴¹ En sådan artikel är ”Från dystopier till eco chic: Miljökritiska bilderböcker från 1970-talet och i dag” vilken också är författad av Druker. I denna artikel redogör Druker för förändringar i nordiska bilderböcker som har ett uttalat miljökritiskt fokus. 70-talets miljöbilderböcker menar Druker kännetecknas av tydliga ideologiska budskap medan 2000-talets böcker saknar dessa och istället är informerande och utbildande och ofta utformade som faktaböcker. En föreställning som dock bestått är en romantisk syn på barnet där barnet

³⁸ Carolyn Sigler, ”Wonderland to Wasteland: Towards Historicizing Environmental Activism in Children's Literature”, *Children's Literature Association Quarterly* (19) 1994:4, s. 150f.

³⁹ Dorbin & Kidd, s. 5ff.

⁴⁰ Tone Birkeland, ”Forhandling om natur – kultur. En økokritisk lesning av Jörg Müller og Jörg Steiners bildebok *Kaninliv* (1978)”, *Barnelitterært Forskningstidsskrift* (7) 2016:1, <https://doi.org/10.3402/blft.v7.33705>, s. 3.

⁴¹ Elina Druker, ”Var befinner sig den svenska bilderboksforskningen? En kartläggning av bilderboksforskningens etablering och expansion”, *Barnboken* 2018:41, s. 9.

framhålls som en klimatsmart motsats till de vuxna. Vidare menar Druker att ett obekvämt budskap som återfinns i 2000-talets bilderböcker är idén om att ansvaret för att lösa miljöproblem lämnas över på barnen. Druker konstaterar även att ”en viktig del av budskapet i en bilderbok kan handla om valet av en särskild visuell estetik, stilistik eller tradition som anknyter till olika ideologier eller motivkretsar – eller utgör en brytning med dessa”.⁴² Även om Lerins böcker inte i första hand nödvändigtvis behöver förstås som uttalat miljökritiska så kan Drukers observationer ändå vara relevanta för analysen i den mån Lerins böcker innehåller miljökritiska moment.

I en svensk kontext är Elsa Beskow ett bilderboksförfattarskap som ägnats uppmärksamhet vad gäller natursyner. Redan 1954 skriver Edvard von Krusenstjerna om hur naturtroget och realistiskt Beskow avbildar den svenska skogsmiljön.⁴³ I *Vänbok till Sonja Svensson* från 2008 har Boel Westin ett kapitel kallat ”Beskows biotoper” som uppmärksammar hur Beskow till skillnad från konventionen inom mycket barnlitteratur inte framställer djur som antropomorfa och hur hon arbetar med förstoringar och förminskningar av sina karaktärer för att möjliggöra detaljerade perspektiv på djur och vegetation.⁴⁴ 2020 skriver den amerikanska forskaren Rachel Sakrisson att Beskows naturskildringar skiljer sig från de som vanligen återfinns i brittisk och amerikansk barnlitteratur. I brittisk barnlitteratur menar Sakrisson att naturen ofta skildras som en plats som är helt domesticerad och kontrollerad av människan medan naturen i amerikansk barnlitteratur ofta skildras som en farlig vildmark. Sakrisson argumenterar sedan för att Beskow skildrar naturen som en säker, välkomnande och positiv plats där människa och natur kan samexistera. Sakrisson menar att Beskows ”välvilliga” skog kan forma och påverka läsande barn till att utveckla vad hon kallar en hälsosam och hoppfull ekologisk attityd.⁴⁵ En potentiell kritik av Sakrissons resonemang skulle kunna vara att representationer av en enbart välvillig natur, i likhet med den motsatta exklusivt farliga vildmarken, kan menas vara en missvisande och förenklad representation av naturen. En representation av en alltför välvillig och positiv natur skulle då kunna placeras högt upp på naturen i kulturen-matrisens y-axel för hyllande av naturen. Jag anser samtidigt att Sakrissons identifikation av Beskows natursyn som ett alternativ till de traditionella brittiska och

⁴² Elina Druker, ”Från dystopier till eco chic: Miljökritiska bilderböcker från 1970-talet och i dag”, *Horisont* (57) 2010:1, s. 12 & 16f.

⁴³ Edvard von Krusenstjerna, ”Hur Elsa Beskow uppfattade naturen”, *Natanael och Elsa Beskow: Studier och minnesbilder*, Djursholms kapellförening, Stockholm: P.A. Nordstedt & Söners Förlag, [1954] 1965, s. 211–218.

⁴⁴ Boel Westin, ”Beskows biotoper”, *Vänbok till Sonja*, Skrifter utgivna av Svenska barnboks-institutet nr 100, Stockholm: Bokförlaget Opal AB, 2008, s. 163–169.

⁴⁵ Rachel Sakrisson, ”The Giving Trees: Elsa Beskow, Ecocriticism, and the Benevolent Forest”, *Bookbird: A Journal of International Children's Literature* (58) 2020:4, Johns Hopkins University Press, <https://doi.org/10.1353/bkb.2020.0065>, s. 12–21.

amerikanska natursynerna kan vara intressant och användbar i den typ av undersökning jag gör och kommer således att återkoppla till artikeln i uppsatsens analys- och diskussionsdel.

Beskows författarskap berörs även av Camilla Brudin Borg och Margaretha Ullström i artikeln ”The Child in the Forest. Performing the Child in 20th Century Swedish Picture Books”. Brudin Borg och Ullström undersöker natursyner i ett urval svenska bilderböcker från 1900-talet och deras fokus ligger även på synen på barnet i relation till naturen. Beskows författarskap låter de exemplifiera vad de menar är en romantisk och antropomorf natursyn där skogen befolkas av en mängd varelser och sagoväsen. Denna natursyn återfinns i olika former under seklets gång. Fortsättningsvis menar Brudin Borg och Ullström att medan det tidiga 1900-talets representationer av relationer mellan människa och natur karaktäriseras av närhet och förtrogenhet så karaktäriseras representationerna efter seklets mitt av fjärande och främlingskap där människan enbart besöker naturen istället för att vara en del av den. Under 1900-talets gång har bio- och ekocentriska perspektiv introducerats i svenska bilderböcker, men Brudin Borg och Ullström menar att tillsammans med denna introduktion följde även föreställningar om naturen som farlig och hotfull. Brudin Borg och Ullström menar även att samtida bilderböcker ofta berör frågor om människans dominans över naturen.⁴⁶ I analys- och diskussionsavsnitten kommer jag att återkoppla till de tendenser som Brudin Borg och Ullström tar upp i sin artikel.

Med antologin *Ecocritical Perspectives on Children's Texts and Cultures: Nordic Dialogues* försöker det Bergenbaserade forskningsprojektet ”Nature in Children’s Literature: Landscapes and Beings–Fostering Ecocitizens” fylla en lucka i nordisk ekokritisk forskning på barn- och ungdomslitteratur och gå i dialog med befintlig internationell forskning. Redaktörerna menar att antologibidragen bland annat påvisar en ihållande influens från topos som pastoralen, idyllen och vildmarken samt att antropocentrism fortfarande dröjer kvar i mycket av dagens barnlitteratur.⁴⁷

Ytterligare ekokritisk forskning på nordisk barnlitteratur återfinns i antologin *På tvärs af Norden: økokritiske strømninger i nordisk børne- og ungdomslitteratur* utgiven av Nordiskt ministerråd 2021.⁴⁸ I kapitlet ”Fra frykt til fremtidstro: Klimaendringer i nordiske bildebøker”

⁴⁶ Camilla Brudin Borg & Margaretha Ullström, ”The Child in the Forest. Performing the Child in 20th Century Swedish Picture Books”, *LIR.journal* 2017:9, s. 7, 12, 19 & 22.

⁴⁷ Goga m.fl., s. 5, 11 & 19; Viss kritik har riktats mot denna antologi i en recension av Björn Sundmark i tidskriften *Barnboken* volym 42 från 2019. Sundmark menar att antologin saknar de utlovade komparativa ansatserna och relateringen av det nordiska till det utomnordiska. Därtill efterlyser Sundmark en redogörelse för mönster för typiska natursyner i de respektive nordiska länderna.

⁴⁸ Nina Goga, Marianne Eskebæk & Sofie Hermansen Eriksdatter (red.), *På tvärs af Norden: økokritiske strømninger i nordisk børne- og ungdomslitteratur*, Köpenhamn: Nordiska Ministerrådet, 2021.

läser Reinhard Hennig fyra nordiska bilderböcker med fokus på hur människoorsakade klimatförändringar gestaltas. Hennig konstaterar att sättet på vilket klimatförändringar gestaltas beror på vilken bilderbokstradition som bilderböckerna anspelar på. En bilderbok som är realistisk i såväl text som bild menar Hennig inte kan tematisera klimatförändringar explicit, dels eftersom problematiken är alltför komplex, dels eftersom det skulle orsaka rädsla. Istället framhåller Hennig böcker i en orealistisk och humoristisk tradition som bättre lämpade att explicit tematisera klimatförändringar.⁴⁹ Hennigs resonemang om olika bilderbokstraditioners olika potential att skildra komplexa miljöproblem förefaller relevant för denna uppsats då det tyder på att olika bilderbokstraditioner har olika potential att problematisera naturen.

⁴⁹ Reinhard Hennig, ”Fra frykt til fremtidstro: Klimaendringer i nordiske bildebøker”, *På tværs af Norden: økokritiske strømninger i nordisk børne- og ungdomslitteratur*, red. Nina Goga, Marianne Eskebæk & Sofie Hermansen Eriksdatter, Köpenhamn: Nordiska Ministerrådet, 2021, s. 56f.

Natursyn i *Trollet är inte hemma* och *Elsa i Skräddartorp* och hennes 28 katter

Trollet är inte hemma

Trollet är inte hemma skildrar hur en treårig pojke vid namn Rafael går på skogs promenad på Hammarö med sin pappa Lars. Boktitelns *troll* syftar på ett troll som Rafael förgäves letar efter under promenaden. Vad gäller hyllande och problematiserande representationer av naturen kan det inledningsvis vara intressant att beakta hur barnkarakters förhållande till naturen gestaltas utifrån de två traditionella synerna på barnet, det vill säga den romantiska och den empiristiska. Flera av bokens bilder visar Rafael omgiven av natur i form av grönskande skog och vatten. Några av bilderna gestaltar även Rafael tillsammans med en av två katter som gör honom sällskap under promenaden.⁵⁰ Texten meddelar att katterna är tvillingkatter och att endast Rafael kan se skillnad på dem, vilket tyder på pojkens nära relation till djuren.⁵¹ Vidare framställer bilderna Rafael som nyfiken och engagerad i de naturmiljöer han vistas i. Exempelvis pekar han in mot skogen, kikar ner i vattnet och plockar blommor.⁵² I texten står det även att han samlar kottar som han på eget initiativ ämnar ge som mat åt det troll han menar bor i skogen.⁵³ Naturen utgör heller inte någon fara för Rafael, förutom då han vid ett tillfälle blir rädd vid tanken på att möta det troll han letar efter, men pappan Lars finns nära till hands för att lugna.⁵⁴ Sammantaget ger dessa inslag i ikonotexten ett intryck av att Rafael står i mycket nära förbindelse med naturen vilket talar för en romantisk barnsyn. Det finns också ett fåtal inslag i texten som kan tyda på närvaron av en empiristisk barnsyn. Pappan Lars lär Rafael om naturen genom att nämna namnet på en citronfjäril och visa att harsyra är ätbar.⁵⁵ Dessa inslag är dock korta och på det hela taget verkar en romantisk barnsyn dominera vilket tyder på förekomsten av en hyllande natursyn.

Även om det förekommer bilder med naturmotiv som saknar inslag av civilisation så innehåller flera av bilderna hus och ladugårdsbyggnader vilket gör det tydligt att det inte är någon orörd natur som gestaltas. Det är uppenbart att det är en bebodd landsbygds miljö som skildras i bilderna. Vad gäller pastoral natursyn är det tydligt att den ofarliga natur och landsbygd som gestaltas saknar spår av arbetets verklighet. Med undantag för en jämrande

⁵⁰ Lerin 2019, s. 5, 16 & 37.

⁵¹ Ib., s. 7.

⁵² Ib., s. 16, 27, 31, 34f, 38 & 41.

⁵³ Ib., s. 11f.

⁵⁴ Ib., s. 25.

⁵⁵ Ib., s. 17 & 34.

vedkap i fjärran förekommer inga gestaltningar av lantlivets arbete.⁵⁶ Vare sig text eller bild innehåller dock någon urban miljö emot vilken landsbygden kontrasteras. Inte heller förekommer nostalgiska inslag i någon större utsträckning. Ett undantag är då Rafael vid ett tillfälle finner ett övergivet torpställe där det nämns ha bott en gubbe för länge sedan.⁵⁷ I övrigt skildrar ikonotexten Rafaels promenad i ett trivsamt presens. Det går därför att läsa boken som idyllisk i Garrards bemärkelse, det vill säga som ett upphöjande av ett närvarande tillstånd.⁵⁸

Ikonotexten rymmer dock några potentiellt naturproblematiserande drag, om än inte helt uttalade. Bilderna visar Rafaels leksaksbil som är stor och färgglad, otvivelaktigt tillverkad i plast. Texten berättar att pappan och sonen ser ett flygplan ”[lämna] efter sig ett vitt streck på himlen” ovan grantopparna.⁵⁹ Detta är detaljer som rymmer potentialen att punktera och problematisera den i övrigt avskilda och idylliska landsbygdsskildringen genom att subtilt pålysa den större globala kontexten, antropocen. Det bör dock understrykas att ikonotexten i övrigt som nämnt till övervägande del uttrycker en hyllande natursyn.

När det kommer till antropocentrism kontra bio- och ekocentrism så antropomorferas djuren inte i boken. Rafael följesläs som nämnt av en katt och under promenadens gång stöter han på ett antal olika djur. Illustrationernas katter, myror, fjärilar, skalbaggar, hundar och nyckelpigor avbildas samtliga realistiskt.⁶⁰ Katterna lever dessutom sina egna liv med egna intressen: ”Silling jamar och går. Han bryr sig varken om kottar eller bilar med låda under sitsen”.⁶¹ Skildringen av djurens beteenden präglas av saklig realism: ”Här landar en slända på ett vasstrå och där fladdrar en fjäril [...]”.⁶² Det troll som Rafael letar efter kan också vara av intresse i denna fråga. Rafael sägs ha sett trollet i en bok ”med både tomtar och troll” och på så vis blivit inspirerad att gå och leta efter det. Även om han inte finner trollet så syns det likväl avbildat på sista sidan.⁶³ Bilden går tydligt att identifiera med John Bauers illustration till Walter Stenströms *Pojken och trollen eller äventyret* publicerad i *Bland tomtar och troll 1915*.⁶⁴ De sagor som Bauer illustrerade under tidigt 1900-tal kan kopplas till den romantiska och antropomorfa natursyn som Brudin Borg och Ullström finner hos Beskow, där naturen befolkas av olika sorters antropomorfa väsen.⁶⁵ I kontrast till en sådan natursyn framträder det i Lerins

⁵⁶ Lerin 2019, s. 43.

⁵⁷ Ib., s. 15.

⁵⁸ Garrard, s. 42.

⁵⁹ Lerin 2019, s. 10, 13 & 25.

⁶⁰ Ib., s. 4, 5, 12, 16, 20, 25, 27, 35ff. & 39f.

⁶¹ Ib., s. 12.

⁶² Ib., s. 34.

⁶³ Ib., s. 12 & 44.

⁶⁴ John Bauer, *En konstnär och hans sagovärld*, Stockholm & Höganäs: Nationalmuseum & Bokförlaget Bra Böcker, 1982, s. 163.

⁶⁵ Brudin Borg & Ullström, s. 12.

akvarellillustrationer och texten om hur Rafael *inte* finner något troll istället en realistisk och icke-antropomorf natursyn.

En textpassage med betydelse för gestaltningen av människans relation till naturen återfinns då Rafael finner det övergivna torpstället. Här meddelar berättaren att "[a]llt som lever på jorden har sin tid att leva, innan det vissnar ner och dör. Växter liksom djur. Myror, möss och människor."⁶⁶ Passagens likställande av människa med djur och växter utgör en tydlig utmaning mot idén om mänsklig exceptionalism och antropocentrism. Passagen åtföljs dock av konstaterandet att det också finns människor som tror på evigt liv och att "man får tro vad man vill".⁶⁷ Berättarens ekocentriska ställningstagande tonas således ned något.

Därtill förekommer det två uppslag utan text som i stora panoramabilder visar natur utan spår av människor eller mänsklig kultur.⁶⁸ Det förekommer även textlösa uppslagshalvor med naturbilder.⁶⁹ Med tanke på bläddrandets mekanik stannar textens framåtskridande temporala rörelse upp vid dessa bilder för att ersättas av naturbetraktelse. Naturen ges alltså utrymme och tillskrivs egenvärde vilket tyder på att ikonotexten lutar mot en ekocentrisk natursyn. Naturen i kulturen-matrisens technedimension skulle dock kunna problematisera detta perspektiv. Tidigt i boken står det att pappan Lars är konstnär.⁷⁰ Karaktären Lars synes då rimligen kunna identifieras med Lars Lerin vilket får intressanta implikationer med tanke på boken som fysiskt objekt. Detta eftersom läsaren här eventuellt uppmärksammas på det faktum att illustrationerna är målningar gjorda av en konstnär. Utifrån detta uppmärksammande går det att resonera kritiskt kring huruvida naturbilderna verkligen kan ses tillskriva naturen ett värde i sig eller om de i själva verket endast avbildar naturen för människans estetiska njutning, där det senare alternativet kan kopplas till en antropocentrisk natursyn. Detta senare alternativa perspektiv framställs inte explicit men kan möjligtvis realiseras i och med omnämnandet av Lars som konstnär.

Sammantaget framträder dock över lag en antydning av ekokritisk natursyn genom den realistiska icke-antropomorfa djur- och naturgestaltningen, där naturen ges visuellt utrymme att existera i egen rätt, och berättarens uttalade, om än svaga, ekocentriska ställningstagande. Ikonotexten synes på så vis också påverka läsaren i en ekocentrisk riktning.

⁶⁶ Lerin 2019, s. 15.

⁶⁷ Ib., s. 15.

⁶⁸ Ib., s.18f. & 32f.

⁶⁹ Ib., s. 2, 28 & 30.

⁷⁰ Ib., s. 8.

Natursynen i *Trollet är inte hemma* kan vara intressant att relatera till Sakrissons identifikation av den ”välvilliga” skogen i Beskows författarskap.⁷¹ Det går se att naturen i *Trollet är inte hemma* är ofarlig och att Rafael kan besöka den i trygghet samtidigt som den natur han besöker ges utrymme att existera i egen rätt. Rafael kan sägas samexistera med naturen under sin promenad. Den typ av natursyn som Sakrisson finner hos Beskow verkar därför även till viss del närvara i *Trollet är inte hemma*.

Elsa i Skräddartorp och hennes 28 katter

I *Elsa i Skräddartorp och hennes 28 katter* berättas det i andra person om hur ”du” går på ett besök hos åldringen Elsa som bor ensam med sina 28 katter i ett gammalt hus ute i skogen. Stället där Elsa bor kallas för Skräddartorp. Utmärkande för boken jämfört med *Trollet är inte hemma* är att den förutom rikligt förekommande akvarellillustrationer även innehåller ett flertal fotografier på Elsa och hennes katter och bostad. Besöket hos Elsa fungerar som en slags ramberättelse och huvuddelen av boken består av en inblick i Elsas vardag och hennes minnen om svunna tider.

När det kommer till hyllande och problematiserande framställningar av naturen verkar det inte förekomma några barnkaraktärer i boken. Ett undantag är det ”du” som berättaren vänder sig till. När Elsa bjuder på kaffe så står det att det även erbjuds saft, vilket tyder på att ”du” möjligtvis är ett barn.⁷² Duet i boken upptar dock mycket lite plats i texten och återfinns inte på någon av bilderna. Det går därför inte se om representationen av barns förhållande till naturen är romantiskt eller ej.

Vad gäller pastoral natursyn skildras Skräddartorp med omgivning som avskilt och avlägset från mänskliga samhällen och städer. Boken börjar med en helsidesillustration av en grå karta vilket tillsammans med följande sidors naturakvareller och berättarens redogörelse för hur ”du” letar dig fram i skogen och slutligen ”äntligen” finner fram ger intrycket av att Skräddartorp är mycket avlägset. Vidare nämns att Elsa inte är van vid besök och att det inte är lika trafikerat här inne i skogen som ”nere i bygden bland hus och folk”.⁷³ Berättaren konstaterar att ”[v]isst är det en alldeles egen värld hon lever i, Elsa. Så fjärran från stadens larm och biltrafik och allt som sker på TV.”⁷⁴ Extra tydlig blir denna distinktion mellan Skräddartorp och

⁷¹ Sakrisson, s. 12–21.

⁷² Lerin 2020, s. 21.

⁷³ Ib., s. 5–14 & 16.

⁷⁴ Ib., s. 90.

samhället då Elsa blir rådd att flytta in till pensionärshemmet inne i samhället Nordmark. Pensionärshemmet avbildas på en helsidesakvarell och medan själva huskroppen är gul så är all omgivning grå.⁷⁵ Bildens färglösa gråhet bryter tydligt mot de akvareller som avbildar Skräddartorp och omgivande natur med en mängd olika färger beroende på årstid. I texten återger berättaren Elsas motvilja till att flytta in till samhället: ”Men i Nordmark betar ingen halvtam älgdjur utom väggen och ingen nattskärra hörs ringa genom juninatten [...] Om ens göken gal i Nordmark?”.⁷⁶ Ikonotexten upprättar således en tydlig spatial distinktion mellan det naturliga och lantliga Skräddartorp och samhället.

Även pastoralens temporala distinktion mellan ett idealiserat förflutet och en förfallen samtid förekommer i boken i form av nostalgi. Berättaren förklarar att skogen var annorlunda förr och återger minnen av en tid då kor betade fritt i markerna och torpställen och landskap var befolkade och levande.⁷⁷ I kontrast till dessa minnen finns det nuvarande tidsplan i vilket ”du” besöker Elsa. Detta nu präglas av förfall. Text och bild gestaltar övervuxna jordkällare och mossbevuxna gårdesgårdar. Berättaren menar att Skräddartorp ser ensamt ut och att Elsa slutat bruka marken.⁷⁸ ”Torpställena ligger övergivna [...] Bara Elsa är kvar.”⁷⁹ Husen förfaller och grånar.⁸⁰ Detta är också tydligt i såväl akvarellmålningar som i fotografier där byggnaderna genomgående ser grånade och åldrade ut. I och med detta nostalgiska tillbakablickande framträder inslag av den typ av pastoral som Garrard kallar för elegi.

Det är dock viktigt att hålla i minnet att Garrard menar att pastoralas naturskildringar tenderar gestalta landsbygd utan förankring i arbetets och de naturliga processernas verkligheter.⁸¹ Akvarellerna skildrar naturens processer realistiskt genom årstidernas olika färgskalor med alltifrån gråbruna vinterlandskap till gröna sommarlandskap. Ikonotexten skildrar även arbete mycket realistiskt, exempelvis genom Elsas slit med att mata sina katter.⁸² Trots inslagen av pastoral elegi rymmer boken alltså även inslag som inte kan ses som självklart pastoralas.

Förfallet som Skräddartorp med omnejd är utsatt för är intressant att beakta med tanke på problematisering av naturen. Berättaren förklarar att naturen håller på att ta tillbaka den mark som Elsas förfäder brutit och brukat och att hennes hagar växer igen. Samtidigt präglas

⁷⁵ Lerin 2020, s. 60.

⁷⁶ Ib., s. 94.

⁷⁷ Ib., s. 8 & 48.

⁷⁸ Ib., s. 12f. & 15.

⁷⁹ Ib., s. 43.

⁸⁰ Ib., s. 43.

⁸¹ Garrard, s. 42.

⁸² Lerin 2020, s. 37.

landskapet även av ett intensivt skogsbruk. Skogsbolagets ”vrålande avverkningsvidunder” skapar förödelse och ”lämnar såriga hyggen efter sig”.⁸³ Avverkningen skildras även i akvareller med en skogsmaskin och stora hyggen.⁸⁴ Landsbygdens förfall är alltså kopplat till dels återväxt av natur dels avverkning. Naturens återväxt framställs i stor utsträckning som en återväxt av just granskog. Berättaren meddelar att granskogen växer sig tätare inpå Elsas gård och att med denna ”följer mörker”.⁸⁵ En yvig gran ”famnar boningshuset”.⁸⁶ Därtill avbildas tät granskog i tre akvareller och i ett fotografi avbildas en granplanterings raka linjer.⁸⁷ Eftersom återplantering av gran generellt följer avverkning inom svenskt skogsbruk går det koppla granskogens tillbakaväxt och utbredning till skogsbolagets avverkning. Här är begreppen vildmark och rewilding relevanta. Den avfolkade landsbygdens förfall kopplas till en återväxt av natur som vid första anblick förefaller ta sig ut som en form av oavsiktlig rewilding, det vill säga ett återupprättande av orörd vild natur till följd av att människor flyttat ifrån landsbygden. Det faktum att denna återväxt dock består av gran och kan kopplas till bolagets intensiva skogsbruk gör det samtidigt uppenbart att naturens, eller snarare granskogens, återväxt är en följd av en intensiv mänsklig närvaro i form av skogsbolaget. Denna dubbelhet i framställning av naturens återväxt, med dess å ena sidan skenbart orörda vilda kvalitéer och å andra sidan dess uppkomst i samband med skogsbolagets intensiva verksamhet, gör att ikonotexten problematiserar naturen i hög grad.

Elsa framställs också vara rädd för åska och mörker och hennes ensamhet gör att hon blir paranoid.⁸⁸ Husets förfall och avståndet till samhället gör att Elsas situation förfaller mycket utlämnad. Naturen representeras på så sätt som en plats som också kan vara farlig och skrämmande, särskilt för den som är bosatt ensam i naturen under en längre tid.

Vad gäller antropocentrism och bio- och ekocentrism är framställningen av djur genomgående realistisk i såväl text som bild och det förekommer inte någon antropomorfisering. Ett tydligt exempel är katterna som genomgående avbildas verklighetstroget i ett flertal akvareller och fotografier.⁸⁹ Att katterna även avbildas i fotografier bidrar till den realistiska och icke-antropomorfa framställningen. I texten skildras även djurens beteenden utan antropomorfa inslag. På så vis framträder ingen tydlig antropocentrism i gestaltningen av djur och natur.

⁸³ Lerin 2020, s. 8, 15 & 43f.

⁸⁴ Ib., s. 42f. & 46f.

⁸⁵ Ib., s. 15.

⁸⁶ Ib., s. 89.

⁸⁷ Ib., s. 9, 34, 40, 83.

⁸⁸ Ib., s. 52, 80, 84 & 90.

⁸⁹ Ib., s. 4, 6f., 14, 16–19, 22, 24ff., 28–33, 35, 51f., 54, 61, 63f., 67f., 70ff., 76, 80f., 84–87 & 91ff.

I flera bilder framställs Elsa som väldigt nära sina katter. Fyra heluppslagsbilder avbildar Elsa med sina katter eller katterna inne i Elsas hus.⁹⁰ Dessa heluppslag, vilka enligt Drukers analysmodell stannar upp textens temporala rörelse, erbjuder betraktelse över Elsas nära relation till katterna. Elsa menas vara ”så hjärtans överens med sig själv och katterna och naturen”.⁹¹ Berättaren presenterar katterna med namn på ett sätt som tillskriver dem individualitet.⁹² Sammantaget kan detta tänkas göra att representationen av djuren lutar åt biocentrism, där individuella djur ges ett värde i sig själva. Det bör här dock understrykas att djuren huvudsakligen har värde för Elsa i egenskap av sällskap och husdjur. Ett tydligt exempel på detta är när en myndighetsperson påpekar att Elsa har för många katter för katternas eget bästa och att de riskerar bli sjuka.⁹³ Trots att Elsa menas vara ”överens med naturen” så påpekar hennes bror att den stora mängden katter äter upp en massa småfåglar och underförstått rubbar ekosystemet.⁹⁴ Det kan alltså argumenteras att Elsa värdesätter katternas sällskap mer än katternas och fåglarnas eget bästa. Elsa har dock även en nära relation till en älg som hon inte vill att jägarna ska skjuta och hon framställs på andra ställen värdesätta skogens fåglar.⁹⁵ Elsas förhållningssätt till djur och natur är således komplext, nyanserat och stundom motsägelsefullt och därför svårplacerat på naturen i kulturen-matrisens x-axel.

Skildringen av naturens återväxt och landsbygdens avfolkning är också intressant att beakta vad gäller antropocentrism och ekocentrism. Naturens återväxt framställs som negativ för Elsa. Med ”granskogen följer mörker” och när hennes gamla källa blir livsmiljö för grodyngel och mygglarver ”smakar vattnet surt”, och ”[d]et gör ont i Elsa” att bevittna hur naturen tar tillbaka hennes mark.⁹⁶ De pastoralt elegiska och nostalgiska tillbakablickarna riktas mot en tid då skogen var befolkad av människor och boskap.⁹⁷ På så vis framställs landsbygdens avfolkning och naturens återväxt som beklaglig, vilket tyder på en antropocentrisk syn.

Något som dock kan nyansera denna bild är den redan nämnda naturproblematiseringen. Det nuvarande tidsplanet präglas av närvaron av skogsbolaget och återväxten av naturen består till stor del av gran. Det förflutnas befolkade natur ställs alltså inte i kontrast till en nuvarande natur fri från människor och mänsklig påverkan, utan istället till en natur formad av en tydlig mänsklig närvaro i form av skogsbolaget. Det är därför inte fråga om ett kontrasterande av äldre

⁹⁰ Lerin 2020, s. 63f., 70f., 86f. & 92f.

⁹¹ Ib., s. 90.

⁹² Ib., s. 23, 25, 26 & 30–33.

⁹³ Ib., s. 66.

⁹⁴ Ib., s. 67.

⁹⁵ Ib., s. 50, 62 & 94.

⁹⁶ Ib., s. 15 & 44.

⁹⁷ Ib., s. 8 & 48.

tidens kulturlandskap mot ett nutida naturlandskap, utan mellan två olika typer av kulturlandskap. För att kort återkoppla till de mer generella termerna *natur* och *kultur* så handlar det här alltså snarare om ett kontrasterande av olika kulturella former för mänsklig påverkan av naturen än om ett polärt motsattsförhållande mellan natur och kultur. Vidare framställs skogsbolaget till skillnad från Elsa sakna en nära relation till naturen: ”skogen är hennes, fast bolaget äger träden”. Elsa framställs som intimt förtrogen med skogen.⁹⁸ På en övergripande nivå framträder här en tydlig distinktion i ikonotexten, nämligen mellan två olika förhållningssätt till naturen. Det ena representeras av Elsa och hennes minnen om hur människor levde förr och det andra av skogsbolaget. Skogsbolaget representerar en tydligt antropocentrisk natursyn där människa och natur skiljs åt och naturen reduceras till resurser att exploatera. Jämfört med skogsbolagets tydliga antropocentrism framträder det förhållningssätt som representeras av Elsa och hennes minnen som betydligt mindre antropocentriskt. Elsa kan sägas leva i och av naturen och är i viss mån en integrerad del av naturen. Med detta i åtanke synes ikonotexten genom de nostalgiska och elegiska tillbakablickarna upprätta en värdeladdad distinktion mellan två sätt att förhålla sig till naturen. Nostalgin gör att förlusten av de mindre antropocentriska förhållningssätten som kopplas till Elsa och hennes minnen framställs som beklaglig och således påverkar ikonotexten läsaren i ekocentrisk riktning. Den ekocentrism som framträder är dock inte stark.

Här framträder också det mönster som Brudin Borg och Ullström uppmärksammar, nämligen att människan i modernare bilderböcker framställs som fjärrad från naturen. Skogsbolaget har ingen nära relation till naturen och det bör här understrykas att det ”du” som besöker Elsa endast *besöker* henne och naturen. Brudin Borg och Ullström menar att ett allt vanligare motiv i moderna bilderböcker är att människan framställs som en besökare i naturen.⁹⁹

⁹⁸ Lerin 2020, s. 40.

⁹⁹ Brudin Borg & Ullström, s. 19.

Avslutande diskussion

Syftet med denna uppsats har varit att undersöka vilka natursyner som förekommer i Lars Lerins *Trollet är inte hemma* och *Elsa i Skräddartorp och hennes 28 katter* samt att diskutera huruvida natursynerna i böckerna skiljer sig åt och beakta om någon särskild natursyn framhålls som mer önskvärd. För att undersöka detta har jag använt mig av det litteraturteoretiska perspektivet ekokritik, det intermediala begreppet *ikonotext* och ett metodologiskt verktyg kallat naturen i kulturen-matrisen.

Analysen har visat att *Trollet är inte hemma* skildrar en realistisk naturhyllande idyll och lutar åt ett ekocentriskt perspektiv. Genom icke-antropomorf och realistisk djur- och naturrepresentation och berättarens svaga ekocentriska uttalande verkar det finnas en ambition att påverka läsaren i en ekocentrisk riktning. En del av ikonotextens ekocentriska tendens består i de stora heluppslag och helsidor som avbildar till synes orörd natur vilket ger naturen visuellt utrymme att existera i egen rätt.

Elsa i Skräddartorp och hennes 28 katter problematiserar istället naturen i hög grad genom en representation av avverkning och återväxt av granskog. Naturens återväxt förefaller å ena sidan vara en form av oavsiktlig rewilding till följd av att människor har flyttat ifrån landsbygden, men kan samtidigt ses som nära kopplad till skogsbolagets verksamhet. Denna typ av naturrepresentation belyser komplexiteten i naturen och människans relation till denna. Naturen framställs därtill som potentiellt farlig och skrämmande. Varken text eller bild ger uttryck för antropomorfisering av djur eller natur. Vidare framställs Elsa och hennes minnen av äldre tiders förhållningssätt till naturen som mindre antropocentriska än det förhållningssätt som framträder i representationen av skogsbolaget. Genom nostalgiska och pastoralt elegiska inslag i ikonotexten framträder en ambition att påverka läsaren i bio- och ekocentrisk riktning genom att framställa förlusten av mer bio- och ekocentriska förhållningssätt som beklaglig.

Ambitionen att påverka läsaren i ekocentrisk riktning är alltså något som framträder i de båda verken, även om denna ambition är förhållandevis svag. Utan mer ingående analys går det här också konstatera att Lerins tredje barnbok *Kråksommar* rymmer explicita bio- och ekocentriska uttalanden, vilket tyder på närvaron av en ekocentrisk tendens inom Lerins barnlitterära författarskap som helhet.¹⁰⁰ Vidare framställer *Trollet är inte hemma* en enda enhetlig natursyn medan *Elsa i Skräddartorp och hennes 28 katter* innehåller olika och kontrasterande natursyner. Genom förekomsten av olika och kontrasterande natursyner i *Elsa i*

¹⁰⁰ Lerin 2021, s. 23.

Skräddartorp och hennes 28 katter blir det också uppenbart att polariteten i naturen i kulturen-matrisens axlar inte alltid är applicerbar på verk som helheter.¹⁰¹ En tydlig och intressant skillnad mellan de analyserade verken är att medan *Trollet är inte hemma* är naturhyllande och inte rymmer någon explicit naturproblematisering så problematiserar *Elsa i Skräddartorp och hennes 28 katter* naturen i hög grad.

Det går här även kort påpeka att Lerins uppmärksammade bok *Naturlära* rymmer ekocentriska inslag, där människa jämförs med icke-mänskliga djur, och en stor mängd naturproblematisering, exempelvis genom miljökritiska inslag och att naturen framställs som delvis farlig och skrämmande. *Naturlära* innehåller också representation av granskogens utbredande som källa till mörker.¹⁰² Av de analyserade verken är det natursynen i *Elsa i Skräddartorp och hennes 28 katter* som verkar uppvisa mest likheter med natursynen i *Naturlära*.

I relation till tidigare forskning går det notera att naturrepresentationen i de båda verken är realistisk vilket stämmer överens med det mönster som Sigler finner. Enligt Sigler blir naturrepresentationer i barnlitteratur mer realistiska ju längre fram i 1900-talet de skrivs. Sigler menar också att naturen framställs som mer komplex under 1900-talets senare delar.¹⁰³ Detta stämmer för *Elsa i Skräddartorp och hennes 28 katter* som understryker naturens komplexitet, men inte för *Trollet är inte hemma*. Druker menar att miljökritiska bilderböcker från 2000-talet ofta är utformade som informerande faktaböcker och att ett vanligt urskiljbart budskap i dessa är att ansvaret för att lösa miljöproblem lämnas över på barn.¹⁰⁴ *Elsa i Skräddartorp och hennes 28 katter* kan sägas innehålla miljökritiska element genom representationen av skogsbolaget men boken är inte utformad som en informerande faktabok och inget ansvar synes lämnas över på några barn. Hennigs resonemang om att realistiska bilderböcker är mindre lämpade att explicit behandla komplexa miljöproblem är intressant i förhållande till *Elsa i Skräddartorp och hennes 28 katter* eftersom denna bok trots realism i såväl text som bild gestaltar intensivt skogsbruk, vilket kan sägas vara ett komplext miljöproblem, om än inte lika komplext som de människoorsakade klimatförändringar som Hennig i första hand avser.¹⁰⁵

Genom representationen av skogsbolagets verksamhet berör *Elsa i Skräddartorp och hennes 28 katter* människans dominans över naturen, vilket enligt Brudin Borg och Ullström är

¹⁰¹ Att modellens polaritet kan utmanas av vissa verk påpekas också av Lykke Guanio-Uluru i kapitlet "Plant-Human Hybridity in the Story World of Kubbe" i Goga m.fl.

¹⁰² Lerin 2014, s. 41, 90, 118, 159, 164f., 169, 195, 209, 332 & 336.

¹⁰³ Sigler, s. 150f.

¹⁰⁴ Druker 2010, s. 12 & 16.

¹⁰⁵ Hennig, s. 56f.

ett vanligt tema inom samtida bilderböcker. Det ”du” som besöker Elsa är också just en *besökare* i naturen, vilket Brudin Borg och Ullström menar är ett vanligt motiv i samtida bilderböcker där människan ofta framställs som fjärrad från naturen. Elsas närmre förhållande till naturen framstår som ett äldre och försvinnande sätt att förhålla sig till naturen. Extra tydligt blir detta i kontrast till framställningen av skogsbolaget som saknar en nära relation till naturen. I *Trollet är inte hemma* är Rafael också en besökare i naturen under sin promenad, men genom den romantiska barnsynen framställs han stå i nära förbindelse med den natur han besöker. Vidare menar Brudin Borg och Ullström att i takt med att mer ekocentriska perspektiv börjat framträda i svenska bilderböcker så har även föreställningar om naturen som en skrämmande plats ökat.¹⁰⁶ Detta verkar stämma för *Elsa i Skräddartorp och hennes 28 katter* där naturen framställs som potentiellt farlig och skrämmande, men inte för *Trollet är inte hemma* där naturen trots den svaga ekocentrismen inte utgör någon fara eller ger upphov till rädsla. Här kan Sakrissons resonemang om den välvilliga skogen vara av intresse. Natursynen i *Trollet är inte hemma* verkar uppvisa vissa likheter med den slags natursyn som Sakrisson finner hos Beskow, där människa och natur samexisterar och naturen framställs som en välkomnande och positiv plats. Förekomsten av denna typ av natursyn i *Trollet är inte hemma* kan möjligtvis förklara bokens frånvaro av rädsla trots närvaron av ekocentrism. Sakrisson menar också att denna typ av natursyn påverkar läsande barn till att utveckla en hopp- och kärleksfull ekologisk attityd enligt vilken mänsklig dominans över naturen framstår som något icke-önskvärt. I förhållande till uppsatsens frågeställning huruvida de analyserade verkens natursyner påverkar läsaren i någon särskild riktning skulle det här i ljuset av Sakrissons resonemang gå att argumentera för att *Trollet är inte hemma* potentiellt påverkar läsaren i riktning mot en sådan hopp- och kärleksfull ekologisk attityd.¹⁰⁷

I förlängningen av föreliggande studie hade det varit intressant att även analysera *Kråksommar* för att kunna överblicka natursynerna i Lerins barnlitterära författarskap som helhet. Det hade också varit intressant att analysera *Elsa i Skräddartorp och hennes 28 katter* och *Kråksommar* med perspektiv från animal studies och ett fokus på djur eftersom stora delar av dessa verk upptas av representationen av djur och relationer mellan människa och djur. Därtill synes flera av Lerins tidigare icke-barnlitterära böcker utgöra intressanta föremål för framtida ekokritisk och intermedial analys.

¹⁰⁶ Brudin Borg & Ullström, s. 15f., 19 & 21f.

¹⁰⁷ Sakrisson.

Litteraturförteckning

Primärlitteratur

Lerin, Lars, *Elsa i Skräddartorp och hennes 28 katter*, Stockholm: Bonnier Carlsen, 2020

Lerin, Lars, *Trollet är inte hemma*, Stockholm: Bonnier Carlsen, 2019

Sekundärlitteratur

Andersen, Gregers, ”Klimatkrisen i litteraturen”, *Klima og mennesker*, red. Mikkel Sørensen & Mikkel Fugl Eskjær, Köpenhamn: Museum Tusulanums Forlag, 2014

Augustpriset, *Naturlära*, u.å., <https://www.augustpriset.se/bidrag/naturlara> (Hämtad 2021-11-30)

Bauer, John, *En konstnär och hans sagovärld*, Stockholm & Höganäs: Nationalmuseum & Bokförlaget Bra Böcker, 1982

Birkeland, Tone, ”Forhandling om natur – kultur. En økokritisk lesning av Jörg Müller og Jörg Steiners bildebok *Kaninliv* (1978)”, *Barnelitterært Forskningstidsskrift* (7) 2016:1, <https://doi.org/10.3402/blft.v7.33705>

Brudin Borg, Camilla & Margaretha Ullström, ”The Child in the Forest. Performing the Child in 20th Century Swedish Picture Books”, *LIR.journal* 2017:9, s 7–24

Buell, Lawrence, *The Future of Environmental Criticism: Environmental Crisis and Literary Imagination*, Malden, Ma: Blackwell Pub., 2005

Clark, Timothy, *The Cambridge introduction to literature and the environment*, Cambridge: Cambridge University Press, 2011

Clark, Timothy, *The Value of Ecocriticism*, Cambridge: Cambridge University Press, 2019, ebok

Clüver, Claus, ”Intermediality and Interarts Studies”, *Changing borders: contemporary positions in intermediality*, red. Jens Arvidson, Mikael Askander, Jørgen Bruhn & Heidrun Fürher, Lund: Intermedia Studies Press, 2007, s. 19–37

Dorbin, Sidney I. & Kenneth B. Kidd, *Wild Things: Children’s Culture and Ecocriticism*, Detroit: Wayne State University Press, 2004

Drenthen, Martin, ”Understanding the Meaning of Wolf Resurgence. Ecosemiotics and Landscape Hermeneutics”, *Thinking About Animals in the Age of the Anthropocene*, red.

- Morten Tønnessen, Oma Kristin Armstrong & Rattasepp Silver, London: Lexington Books, 2016, s. 109–126
- Druker, Elina, ”Från dystopier till eco chic: Miljökritiska bilderböcker från 1970-talet och i dag”, *Horisont* (57) 2010:1, s. 12–17
- Druker, Elina, *Modernismens bilder: Den moderna bilderboken i Norden*, Skrifter utgivna av Svenska barnboksinstitutet 2008:103
- Druker, Elina, ”Var befinner sig den svenska bilderboksforskningen? En kartläggning av bilderboksforskningens etablering och expansion”, *Barnboken* 2018:41, s. 1–14
- Garrard, Greg, *Ecocriticism*, London & New York: Routledge, 2012, <https://doi-org.ezproxy.ub.gu.se/10.4324/9780203806838>
- Glotfelty, Cheryll, ”Introduction: Literary Studies in an Age of Environmental Crisis”, *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*, red. Cheryll Glotfelty & Harold Fromm, London & Aten: The University of Georgia Press, 1996, s. xv–xxxvii
- Goga, Nina, Lykke Guanio-Uluru, Bjørg Oddrun Hallås & Aslaug Nyrnes, *Ecocritical Perspectives on Children's Texts and Cultures: Nordic Dialogues*, Critical Approaches to Children's Literature, Cham: Palgrave Macmillan, 2018
- Goga, Nina, Marianne Eskebæk & Sofie Hermansen Eriksdatter (red.), *På tværs af Norden: økokritiske strømninger i nordisk børne- og ungdomslitteratur*, Köpenhamn: Nordiska Ministerrådet, 2021
- Guanio-Uluru, Lykke, ”Plant-Human Hybridity in the Story World of Kubbe”, *Ecocritical Perspectives on Children's Texts and Cultures: Nordic Dialogues*, red. Nina Goga, Lykke Guanio-Uluru, Bjørg Oddrun Hallås & Aslaug Nyrnes, Critical Approaches to Children's Literature, Cham: Palgrave Macmillan, 2018
- Hallberg, Kristin, ”Litteraturvetenskapen och bilderboksforskningen”, *Tidskrift för litteraturvetenskap* 1982:3–4, s. 163–168
- Hennig, Reinhard, ”Fra frykt til fremtidstro: Klimaendringer i nordiske bildebøker”, *På tværs af Norden: økokritiske strømninger i nordisk børne- og ungdomslitteratur*, red. Nina Goga, Marianne Eskebæk & Sofie Hermansen Eriksdatter, Köpenhamn: Nordiska Ministerrådet, 2021, s. 52–57
- Holton, Tara L. & Tim B. Rogers, ”’The World around Them’: The Changing Depiction of Nature in *Owl Magazine*”, *Wild Things: Children's Culture and Ecocriticism*, red. Sidney I. Dorbin & Kenneth B. Kidd, Detroit: Wayne State University Press, 2004, s. 149–167

- Kåreland, Lena, "Bilderboken", *Intermedialitet: ord, bild och ton i samspel*, red. Hans Lund, Lund: Studentlitteratur, 2002, s. 63–70
- Lerin, Lars, *Kråksommar*, Stockholm: Bonnier Carlsen, 2021
- Lerin, Lars, *Naturlära*, Stockholm: Albert Bonniers förlag, 2014
- Liljevalchs Konsthall, *Lars Lerin*, u.å., <https://www.liljevalchs.se/en/exhibitions/lars-lerin/> (Hämtad 2021-11-30)
- Lund, Hans, *Intermedialitet: ord, bild och ton i samspel*, Lund: Studentlitteratur, 2002
- Röjerås, Camilla, *Svenska konstnärer: Biografisk uppslagsbok*, Sala: Bokförlaget Svenska Konstnärer, 2008, s. 328
- Sakrisson, Rachel, "The Giving Trees: Elsa Beskow, Ecocriticism, and the Benevolent Forest", *Bookbird: A Journal of International Children's Literature* (58) 2020:4, Johns Hopkins University Press, <https://doi.org/10.1353/bkb.2020.0065>, s. 12–21
- Sigler, Carolyn, "Wonderland to Wasteland: Towards Historicizing Environmental Activism in Children's Literature", *Children's Literature Association Quarterly* (19) 1994:4, s. 148–153
- Sundmark, Björn, "Recension: Nina Goga et al. Ecocritical Perspectives on Children's Texts and Cultures: Nordic Dialogues", *Barnboken - tidskrift för barnlitteraturforskning*, 2019:42 <http://dx.doi.org/10.14811/clr.v42i0.383>
- Sörlin, Sverker, *Naturkontraktet: om naturumgängets idéhistoria*, Stockholm: Carlsson Bokförlag, 1991
- von Krusenstjerna, Edvard, "Hur Elsa Beskow uppfattade naturen", *Natanael och Elsa Beskow: Studier och minnesbilder*, Djursholms kapellförening, Stockholm: P.A. Nordstedt & Söners Förlag, [1954] 1965, s. 211–218
- Williams, Raymond, *Keywords: A Vocabulary of Culture and Society*, London: Fontana, [1976] 1981

Bilder

Bild 1: Naturen i kulturen-matrisen, <https://blogg.hvl.no/nachilit/the-natcul-matrix/>, (Hämtad: 2021-11-23)